

पूजा-विधि

अनुवादक
भिक्षु चुन्द शास्त्री

DhammaDigital

प्रकाशिका :
खेमपाली अनागारिका
संघशीला अनागारिका

पूजा-विधि

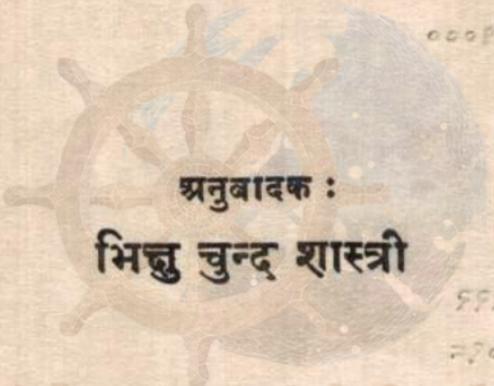
: १००१

१००१

१००१

१००१

१००१

अनुवादक :

भिच्छु चुन्द शास्त्री

१००१

१००१

Dhamma.Digital

प्रकाशिका :

१००१

खेमपाली अनागारिका

१००१

संघशीला अनागारिका

१००१

१००१

प्रकाशिका :

खेमपाली अनागारिका, संघशीला अनागारिका

पद्मचैत्य विहार,

बुटवल, लु० अं०, नेपाल ।

प्रथमावृत्ति १०००

बु० सं० २५२२

ने० सं० १०९८

वि० सं० २०१५

धम्म. Digital

मुद्रक :

शाक्य प्रेस

ओम्बाहाल, काठमाडौं,

फोन : ९३६०४

खेमपाली अनागरिका
संघशीला अनागरिका

Dhamma.Digital

THIS BOOK / JOURNAL IS DONATED

BY

DATE

TO BODHIGYANA LIBRARY —Run By

MANDAS BUDDHA BODHIGYANA FOUNDATION

Bodhigyana Road, Kimdol, Swayambhu;

Katmandu, Nepal.

Dhamma.Digital

मेरो प्रार्थना

तानसेन निवासी श्री दुर्गलाल र हर्षमाया तथा उहाँका जेठ पुत्र
धीर्जलाल शाक्यलाई नचिन्ने कोही पनि छैनन् होला ।

मेरा सासु ससुराज्यू बढा धर्मात्मा थिए । गृहस्थी भएर गृहस्थ
धर्म पालन गर्नु हुन्थ्यो । चातुर्मास चार महिना सम्म आफ्नै घरमा
ललितविस्तर आदि बुद्ध-धर्म सम्बन्धी कथा सुनाउनु हुन्थ्यो । समय-
समयमा दान-प्रदान पनि गर्नु हुन्थ्यो । सबै सानो-ठूलो परिवारसंग
बढो प्रेम भाव राख्नु हुन्थ्यो । परिवारमा सबैलाई खानपान र लुगा-
कपडा आदि समभावले दिनु हुन्थ्यो । सासु र ससुराज्यू मेरो
निमित्त देवी र देवता तुल्य थिए । उहाँहरूले मलाई घेरै गुण गरेको
हुनाले नै आज उहाँहरूको स्मृतिमा यो पूजा-विधि पुस्तकको प्रकाशन
गरेकी हुँ । यस धर्म-दानको पुण्यानुभावद्वारा भविष्यमा उहाँहरूलाई
यस भव संसारमा आउनु नपरोस् र जाति-जरा-व्याधि-मरण दुःखबाट
मुक्त निर्वाण मार्ग लाभ गर्न हेतु होस्- यही मेरो प्रार्थना छ ।

—संघशीला अनागारिका

कार्तिक पूर्णिमा, २०१५।२०३५

पद्मचैत्य विहार, बुटवल

पंचसील

(भिक्षुबाट पंचशील ग्रहण गर्ने विधि)

गृहस्थ :- ओकास, अहं भन्ते ! तिसख्येण सह पंचसीलं धम्मं
याचामि अनुग्गहं कत्वा सीलं देथ मे भन्ते !
दुतियम्पि अहं भन्ते ! तिसरणेन ...
ततियम्पि अहं भन्ते ! तिसरणेन ...

भिक्षु :- यमहं वदामि तं वदेहि (बहुवचन "वदेथ")
(गृहस्थले नमस्कार गर्ने)

भिक्षु : नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स
(अनुशरण गर्दै गृहस्थले ३ पल्ट भन्ने)

शरणागमन

(भिक्षु र भिक्षुको अनुशरण गर्दै गृहस्थले भन्ने)

बुद्धं सरणं गच्छामि,
धम्मं सरणं गच्छामि,
संघं सरणं गच्छामि,

दुतियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि ... धम्मं ... संघं ...
ततियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि ... धम्मं ... संघं ...

पञ्चसील

१. पाणातिपाता वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।
२. अदिन्नादाना वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।

३. कामेसु मिच्छाचारा वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।
४. मुसावादा वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।
५. सुरामेरय मज्जपमादट्टाना वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।

भिक्षु- तिसरणेन सद्धि पञ्चशीलं धम्मं साधुकं सुरक्खितं
कत्वा अप्पमादेन सम्पादेतब्बं ।

गृहस्थ- आम भन्ते ।

भाषानुवाद

भन्ते ! अवकाश पाउं मबाट कुनै किशिमको अपराध भएको भए
क्षमा गर्नु होस् ।

भन्ते ! मैले त्रिशरण सहित पञ्चशील धर्म प्राथेना गर्छु ।
कृपागरी मलाई शील दिनु होस् ।

द्वितीयवार.... तृतीयवार....

मैले जस्तो भन्छु त्यस्तै भन्नु,
हवस्, भन्ते !

उनि भगवान अहेत् सम्यक् सम्बुद्धलाई नमस्कार

म बुद्धको शरणमा जान्छु ।

म धर्मको शरणमा जान्छु ।

म संघको शरणमा जान्छु ।

(द्वितीय तृतीयवार पनि)

१. म प्राणी हिंसाबाट विरतभई वस्ने शिक्षा पालन गछुं ।
 २. म पर वस्तु नदिईकन नलिने व्रतलाई पालन गछुं ।
 ३. म आफ्नो स्त्री वा पुरुष छोडेर अरूसंग व्यभिचार नगर्ने व्रतलाई पालन गछुं ।
 ४. म असत्य, कूठो कुरा नबोल्ने व्रतलाई पालन गछुं ।
 ५. म रक्सी, जाँड, गांजा अफीम आदि मादक पदार्थ सेवन नगर्ने व्रत पालन गछुं ।
- त्रिशरण सहित पञ्चशील धर्म राम्रोसंग सुरक्षा गरी पालन गर ।
हवस, भन्ते ।

अट्टङ्ग उपोसथ सील

गृहस्थ— ओकास, अहं भन्ते ! तिसरणेन सह अट्टङ्ग समन्नागतं
उपोसथ सीलं धम्मं याचामि अनुग्गहं कत्वा सीलं देथ
मे भन्ते !

दुतियम्पि ... ततियम्पि ...

भिक्षु— यमहं वदामि तं वदेहि । (बहुवचनमा “वदेथ”)

गृहस्थ— आम भन्ते ।

भिक्षु— नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स
(भिक्षुको अनुशरण गर्दै ३ पलट भन्ते)

सुरणागमण

(भिक्षु र भिक्षुको अनुशरण गर्दै गृहस्थले भन्ने)

बुद्धं सरणं गच्छामि ।

धम्मं सरणं गच्छामि ।

संघं सरणं गच्छामि ।

द्वितीयम्पि ... । ततियम्पि ... ।

अट्टङ्ग सील

१. पाणातिपाता वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।
२. अदिन्नादाना वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।
३. अब्रह्मचरिया वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।
४. मुसावादा वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।
५. सुरामेरय मज्जपमादट्टाना वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।
६. विकाल भोजना वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।
७. नच्च-गीत-वादित-विसूक-दस्सन-माला-गन्ध-विले-
पन-धारण-मण्डन विभूसनट्टाना वेरमणी सिक्खापदं
समादियामि ।
८. उच्चासयन महासयन वेरमणी सिक्खापदं समादियामि ।

भिक्षु- तिसरणेन सर्द्धि अट्टङ्ग समन्नागतं उपोसथ सीलं धम्मं
साधुकं सुरक्खितं कत्वा अप्पमादेन सम्पादेतब्बं ।

गृहस्थ- आम, भन्ते ।

अष्टांग उपोसथ शीलको भाषानुवाद

१. म प्राणी हिंसाबाट विरतभई बस्ने शिक्षा पालन गछुं ।
२. म परवस्तु नदिइकन नलिने व्रतलाई पालन गछुं ।
३. म ब्रह्मचर्य व्रतलाई पालन गछुं ।
४. म असत्य, फुठो कुरा नबोल्ने व्रतलाई पालन गछुं ।
५. म रक्सी, जाई, गांजा, अफिम आदि मादक पदार्थ सेवन नगर्ने व्रत पालन गछुं ।
६. म दिनको १२ बजे देखि भोलि प्रातःकाल सम्म केही नखाने व्रत पालन गछुं ।
७. म वाद्यवादन, नाचगान, तमाशा आदि हेर्ने तथा सौन्दर्य प्रसाधन माला, सुगन्ध, लेपन आदि धारण नगर्ने, एवं शरीर शृंगारको लागि कुनै पनि प्रकारको आभूषण धारण नगर्ने शिक्षा ग्रहण गछुं ।
८. म घेरै ऊँचा भएको, अत्यन्त नरम भएको आसनले विलाशिता बढने राजसी शैयामा बस्ने वा सुत्ने आदत छोडेर साधारण शैयामा सुत्ने व्रतलाई पालन गछुं ।

भिक्षु- त्रिशरण सहित अष्टांग उपोसथ शील धर्मलाई राम्रो संग सुरक्षा गरी, अप्रमाद भएर पालन गर ।

गृहस्थ- हवस, भग्ते ।

एकादस सुचरित्त सील

कायिक सुचरित्त :-

१. पाणातिपाता वेरमणी,
२. अदिन्नादाना वेरमणी,
३. कामेसुमिच्छाचारा वेरमणी,
४. सुरा, मेरय, मज्ज, पमादट्टाना वेरमणी,

वाचिक सुचरित्त :-

५. मुसावादा वेरमणी,
६. पिसुनाय वाचाय वेरमणी,
७. फरुसाय वाचाय वेरमणी,
८. सम्फप्पलाय वेरमणी

मानसिक सुचरित्त :-

९. अभिज्झाय वेरमणी,
१०. व्यापादा वेरमणी,
११. मिच्छादिट्ठीया वेरमणी

एघार सुचरित्त शीलको अर्थ

कायिक सुचरित्त :-

१. म प्राणी हत्याबाट विरत रहन्छ ।
२. म चोरीबाट विरत रहन्छ ।

३. म परस्त्री गमनबाट विरत रहन्छु ।
४. म जांड, रक्सी, गांजा, चरेस, भांग आदि नशा खाने बानी छोड्छु ।

वाचिक सुचरित्र :-

५. म मिथ्यावचनबाट विरत भएर बस्ने व्रत पालन गर्छु ।
६. म चुगली गर्ने बानीबाट विरत भएर बस्छु ।
७. म कटु वचन बोल्ने बानीबाट विरत भएर बस्छु ।
८. म व्यर्थ वकबाद वचनबाट विरत भएर बस्छु ।

मानसिक सुचरित्र :-

९. म लोभबाट विरत रहन्छु ।
१०. म क्रोधबाट विरत रहन्छु ।
११. म उच्छेदवाद र शाश्वतवाद आदि मिथ्यादृष्टिबाट विरत भई बस्ने शिक्षा ग्रहण गर्छु ।

त्रिरत्न-वन्दना

बुद्ध-वन्दना

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स

इतिपि सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो विज्जाचरण सम्पन्नो
सुगतो लोकविदू अनुत्तरो पुरिसदम्म सारथी सत्था देव मनुस्सानं
बुद्धो भगवाति ।

बुद्धे जीवित परियन्तं सरणं गच्छामि ।

१ सो भगवा अरहं-

उनी भगवान अरहन्त एवं सम्पूर्ण ब्रह्मदेव मनुष्यहरूबाट पूजा
सत्कारलाई ग्रहण गर्ने योग्य हुनुहुन्छ ।

२. सम्मासम्बुद्धो :-

उनी भगवान दुःख आर्यसत्य, दुःख समुदय आर्यसत्य, दुःख
निरोध आर्यसत्य, दुःख निरोधगामिनी प्रतिपदा आर्यसत्य यी चार
आर्यसत्य स्वयं बोध गर्नु भएका हुनुहुन्छ ।

३. विज्जाचरण सम्पन्नो :-

उनी भगवान प्रत्युत्समुत्पाद अर्थात् संसार चक्रमा घुमाउने
जुन हेतु छ, त्यो हेतुलाई विनाश हुने आचरणले सम्पूर्ण भई विद्या र
आचरणबाट सम्पन्न भएका हुनुहुन्छ ।

४. सुगतो

उनी भगवान पाप र पुण्य दुवैलाई यथार्थ जानी मध्यम मार्ग अनुसार निर्वाणको मार्गमा गमन गर्नु भएका हुनुहुन्छ ।

५. लोकविदु :-

उनी भगवान सत्तलोक, संस्कार लोक र ओकास लोक भन्ने त्रिलोकको स्वभाव विद् हुनु हुन्छ ।

६. अनुत्तरो पुरिसदम्म सारथी :-

उनी भगवान ब्रह्मादि देव मनुष्यलाई अनुत्तर ज्ञान द्वारा दमन गर्नुको लागि सारथी (सवार) हुनुहुन्छ । अर्थात् जस्तै घोडालाई सारथी आफ्नो बसमा ल्याउँछ, त्यस्तै भगवान बुद्ध पनि सम्पूर्ण देव मनुष्यलाई यस संसार चक्रबाट छुटकारा दिलाउन अनुत्तर साथी हुनु हुन्छ ।

७. सत्था देवमनुस्सानं :-

उनी भगवान देव र मनुष्यको महान शास्ता गुरु हुनुहुन्छ ।

८. बुद्धो :-

उनी भगवान स्वयम् सर्वज्ञत्व प्राप्त गर्ने बुद्ध हुनुहुन्छ ।

९. भगवा :

उनी भगवान राग, द्वेष मोहलाई निर्मूल गरी सांसारिक दुःखबाट मुक्त भएको र धर्मादि भोग सम्पत्ति सम्पन्न भाग्यवान भएको हुनुहुन्छ ।

इतिपि :-

नवांग गुणले परिपूर्ण भएका भगवान बुद्धका यी नौ वटा गुण मनमा राखी बुद्ध वन्दनादि पूजा भाव सेवा गर्नु महान फलदायी हुनेछ ।

ये च बुद्धा अतीता च, ये च बुद्धा अनागता ।
पच्चुप्पन्ना च ये बुद्धा, अहं वन्दामि सब्बदा ॥

भूतकालमा जति बुद्ध हुनु भएकाछन्, भविष्यमा जति बुद्ध हुने छन् तथा वर्तमानमा जति बुद्ध हुनु भएका छन् उनी सबै बुद्धमा म सदा वन्दना गर्दछु ।

नत्थि मे सरणं अञ्जं, बुद्धो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्च वज्जेन, होतु मे जय मंगलं ॥

मेरो अरू कोई शरण (आश्रय) छैन, केवल बुद्ध नै सर्वोत्तम शरण हो । यस सत्य वचनको प्रभावबाट मलाई जय मंगल होस् ।

उत्तमङ्गेन वन्देहं, पादपंसु वरुत्तमं ।
बुद्धे यो खलितो दोसो, बुद्धो खमतु तं ममं ॥
बुद्धं जीवितं परियन्तं, शरणं गच्छामि ।

सम्पूर्ण दोष र मलबाट रहित हुनु भएका उनी भगवान बुद्ध र उहाँको चरणको धुलोलाई पनि मैले अति उत्तम सम्झी शीरले वन्दना

गछु । बुद्ध भगवान प्रति अज्ञानतावश यदि मवाट कुनै अपराध
 भएको भए त्यसमा बुद्ध भगवानले मलाई क्षमा गरिदिने छन् ।
 म जीवन भर बुद्धको शरणमा जान्छु ।

यो सन्निसिन्नो वर बोधिमूले,
 मारं ससेनं महति विजेत्वा ।
 सम्बोधिमागच्छि अनन्त त्राणो,
 लोकोत्तमो तं पणमामि बुद्धं ॥

जुन अनन्त ज्ञानी लोकोत्तम भगवान बुद्धले श्रेष्ठ बोधिवृक्षको
 काखमा विराजमान भई महान सेना सहित (कामदेव) मारलाई परास्त
 गरेर सम्यक् सम्बोधि ज्ञान लाभ गरे, उनी भगवान सम्यक् सम्बुद्ध-
 लाई म प्रणाम गर्दछु ।

बुद्ध-पूजा र अनित्य भावना

१. निरोध-समापत्तितो उट्टहित्वा वियनिसिन्नस्स भगवतो
 अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स इमिना पुप्फेन पूजेमि पूजेमि
 पूजेमि ।
२. इदं पुप्फपूजं, बुद्ध, पच्चेक बुद्ध, अग्गसावक, महा
 सावक अरहंतानं सभाव सीलं, अहंपि तेसं अनुवत्तको
 होमि ।
३. इदं पुप्फंदानि वराणे नपि सुवण्णं गंधेनपि सुगंधं संठाने
 नपि सुसंठानं, खिप्प मेव दुवण्णं दुगंधं दूसंठानं भविस्सति ।

४. एव मेव सब्बे संखारा अनिच्चा, सब्बे संखारा दुक्खा, सब्बे धम्मा अनत्ताति ।
५. इमिना वन्दन—मानन—पूजा पटिपत्ति आनुभावेन आस-वक्खयो होतु, सब्बे दुक्खा विनस्सन्तु ।

अर्थ :-

- १-२. निरोध समापत्ति भन्ने समाधिबाट उठेर विराजमान हुनु भएका भगवान अरहत सम्यक् सम्बुद्धलाई म यी पुष्पद्वारा पूजा गर्छु । यस्तै बुद्ध, प्रत्येक बुद्ध, अग्र श्रावक, महाश्रावक, अरहन्तहरूले पनि पूर्व जीवनमा आफुले पूर्वकाल बुद्धहरूलाई पुष्प आदिले पूजा गरी आउनु भएका थिए । म पनि उहाँहरूको अनुशरण गर्दछु ।
३. यो फूल अहिले हेर्दा अत्यन्त सुन्दर छ, अति सुन्दर वर्णमा पनि अति राम्रो, सुगन्धमा पनि अति सुगन्धित छ, तर क्षण भरमा पछि नै ओइलिएर खुम्चिएर अति कुरूप र दुर्गन्धले युक्त भएर जानेछ । यस किसिमबाट रूप पनि नष्ट—भ्रष्ट भएर जानेछ ।
४. यस्तै सबै प्रकारको समस्त वस्तु उत्पन्न हुने पदार्थ नाशवान र दुःखपूर्ण छन्, तथा सबै अनुत्पन्न सत्ता अनात्म हो ।
५. यो स्तुति, वन्दना—पूजा आदिको प्रभावले मेरो काम क्रोधादि सबै पाप दुःख हटेर जाओस् ।

धर्म-वन्दना

स्वाक्खातो भगवता धम्मो सन्दिट्टिको अकालिको एहि-
पस्सिको ओपनेयिको पच्चत्तं वेदितव्वो विञ्जूहीति ।

धम्मं जीवित परियन्तं सरणं गच्छामि ।

१. स्वाक्खातो भगवता धम्मो:-

भगवान बुद्धसग रात्री बुझने गरी पद व्यंजन मिलाइकन उपदेश
गनुं भएको धर्म हो ।

२. सन्दिट्टिको :-

भगवान बुद्धको धर्म स्वयं विचार गरेर धारण पालन गरे यही
लोकमा फल दिने संदृष्टिक धर्म हो ।

३. अकालिको :-

भगवान बुद्धको धर्म समयलाई पर्खेर वस्तु नपर्ने तुरन्त फल
दिने भएको धर्म हुनाले अकालिको धर्म हो ।

४. एहिपस्सिको :-

भगवान बुद्धको धर्म यहाँ आइकन हेनुं अथवा आऊ हेर भनी
बोलाई देखाउनलाई योग्य भएको धर्म हो ।

५. ओपनयिको :-

भगवान बुद्धको धर्म निर्वाणसम्म पुऱ्याई दिने धर्म हो ।

६. पचचतं वेदितब्बो विञ्जुही :-

भगवान बुद्धको धर्म विद्वान जनले आफै आफुले अनुभव गरी अर्थात् आफै सुनेर बुक्केर धारण पालन गरेर पता लगाउन सक्ने र धर्म फल पाउन सक्ने धर्म हो ।

यी ६ वटा धर्मका गुणहरू मनमा राखी धर्माचरण गरे महत्फल प्राप्त हुनेछ ।

म आफ्नो जीवन पर्यन्त धर्मको शरणमा जान्छु ।

ये च धम्मा अतीता च, ये च धम्मा अनागता ।
पच्चुप्पन्ना च ये धम्मा, अहं वंदामि सब्बदा ॥

पहिले भएका धर्मलाई, पछि हुने धर्मलाई, अहिले भएको धर्मलाई पनि म सधैं वन्दना गर्छु ।

नत्थि मे सरणं अञ्जं, धम्मो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्च वज्जेन, होतु मे जय मंगलं ॥

मलाई अरु कुनै धर्मको शरण (आश्रय) छैन । केवल बुद्ध धर्म नै सर्व श्रेष्ठ शरण हो । यस सत्य वचनद्वारा मेरो मंगल होस् ।

उत्तमङ्गेन वंदेहं, धम्मञ्च दुविधं वरं ।
धम्मे यो खलितो दोसो, धम्मो खमतु तं ममं ॥
धम्मं जीवित परियन्तं सरणं गच्छामि ॥

जुन व्यावहारिक र पारमार्थिक श्रेष्ठ धर्म हो, म त्यस धर्म प्रति शीर निहुराएर वन्दना गर्छु । यदि अज्ञानतावश मबाट कुनै दोष हुन गिए धर्मबाट मलाई क्षमा होस् ।

म जीवन भर बुद्ध धर्मको शरणमा जान्छु ।

अट्टंगिको अरिय पथो जनानं,
मोक्खप्पवेसा युजुको व मग्गो ।

धम्मो अयं संति करो पणीतो,
नीय्याणिको तं पणमामि धम्मं ॥५॥

जुन अष्टांग मार्ग युक्त श्रेष्ठ धर्म छ । त्यो धर्म सबैको निम्ति मोक्ष मार्ग प्राप्त गर्नको लागि अति सरल र सोको मार्ग हो । यही परम शांतिदायक र अति श्रेष्ठ निर्वाणसम्म लगे दिने बाटो हो । यस्तो परम पवित्र मार्ग गुण युक्त धर्ममा मेरो प्रणाम छ ।

Dhamma.Digital

संघ-वन्दना

सुपटिपन्नो भगवतो सावक संघो, उजुपटिपन्नो भगवतो सावक संघो, ज्ञायपटिपन्नो भगवतो सावक संघो, सामीचिपटिपन्नो भगवतो सावक संघो, यदिदं चत्तारि पुरिस युगानि, अट्टपुरिस पुग्गला एस भगवतो सावक संघो, आहुनेय्यो, पाहुनेय्यो, दक्खिणेय्यो, अञ्जलिकरणीयो, अनुत्तरं पुञ्जक्खेत्तं लोकस्सा'ति ।

संघं जीवितं परियन्तं सरणं गच्छामि ।

१. सुपटिपन्नो भगवतो सावक संघो :-

भगवान् बुद्धका श्रावक भिक्षु संघ चित्तलाई कुमार्गवाट हटाई सुमार्गमा सुप्रतिपन्न गर्ने हुन् ।

२. उजुपटिपन्नो भगवतो सावक संघो:-

भगवान् बुद्धका श्रावक भिक्षु संघ दान, शील र भावना वा शील समाधि र प्रज्ञादि जुन सुकै धर्माचरण गरेता पनि तृष्णादि ममतालाई विनाशार्थ आचरण गर्ने र तृष्णा र ममतादिद्वारा यस संसारमा जन्म भई नाना प्रकारका दुःख कष्ट भोगी रहनु पर्ने रहेछ भन्ने बुझी संसार-चाट विमुक्त हुने सोझो सीधा मार्गको अनुसरण गर्ने हुन् ।

३. जायपटिपन्नो भगवतो सावक संघो :-

भगवान बुद्धका श्रावक भिक्षु संघ न्याय नीति मुताबिकको निर्वाणको धर्मा-चरण गर्ने न्याय प्रतिपन्न हुन् ।

४. सामोच्चिपटिपन्नो भगवतो सावक संघो :-

भगवान बुद्धका श्रावक भिक्षु संघ श्रद्धापूर्वक धर्मलाई स्वीकार गर्ने धर्माचरण गर्ने हुन् ।

यदिदं चत्तारी पुरिस युगानि अट्ट पुरिस पुग्गला एस भगवतो सावक संघो :-

भगवान बुद्धका श्रावक भिक्षु संघ जोडा (युगल) अनुसार चार र पुद्गल हिसाबबाट आठ छन् । यी चार जोडा पुरुष हुन् श्रोता-पति मार्ग र फल, सकृदागामी मार्ग र फल, अनागामी मार्ग र फल, अरहन्त मार्ग र फल ।

(क) श्रोतापति भन्नाले यस जन्म देखि सातौं जन्ममा निर्वाण लाभ गर्ने हुन्छ ।

(ख) सकृदागामी भन्नाले फेरि एक पल्ट मात्र मनुष्य लोकमा जन्म भई निर्वाण लाभ गर्ने व्यक्ति हुन्छ ।

(ग) अनागामी भन्नाले फेरि कहिल्यै पनि मनुष्य आदि भूवनमा जन्म ग्रहण नगरी शुद्धावास भन्ने ब्रह्म लोकमा गई त्यहीँबाट निर्वाण लाभ गर्ने व्यक्ति हुन्छ ।

(घ) अरहन्त भन्नाले यही जन्म बिच रागादि सुण्णालाई अन्त गरीकन अर्को जन्म हुनु नपर्ने भइ निवाण लाभ गर्ने व्यक्ति हुन्छ ।

यसरी मार्ग अनुसार ४ र फल अनुसार ४ जम्मा ८ पुद्गल हुन्छन् । यसरी आचरण गरेको मार्ग र मार्ग अनुशरण गरी प्राप्त भएकोलाई फल भन्छन् । यही चार जोडामा आठ प्रकारका पुद्गलहरू जो छन्, ती नै भगवान बुद्धका आठ धावक भिक्षुहरू (श्रावक संघ) हुन् ।

५. आहुनेय्यो :-

भगवान बुद्धका श्रावक भिक्षु संघ भोजनादि द्वारा सत्कारार्थ निमन्त्रणा आम्हान गर्न योग्य छन् ।

६. पाहुनेय्यो :-

भगवान बुद्धका श्रावक भिक्षु संघ आम्हान गरेर अतिथिसत्कार गर्नु योग्य हुनुहुन्छ ।

७. दक्षिणेय्यो :-

भगवान बुद्धका श्रावक संघ दानादि द्वारा सत्कार गरी "दक्षिणेय्य" गर्न योग्य छन् ।

८. अञ्जलीकरणीयो :-

भगवान बुद्धका श्रावक संघ दश औंला जोडी नमस्कार गर्न योग्य छन् ।

९. अनुत्तरं पुञ्जवखेत्तं लोकस्सा'ति :-

भगवान बुद्धका श्रावक भिक्षु संघ लोक जनहरूलाई उत्तम पुण्य रूपी बीजारोपण गर्नलाई श्रेष्ठ उत्तम क्षेत्र (खेत) जस्ता छन् ।

यी नौ वटा गुण मनमा राखी संघको पूजा गरे महान फल प्राप्त हुनेछ । संसारमा विविध प्रकारका जति पनि रत्नहरू छन्, ती मध्ये सर्व श्रेष्ठरत्न बुद्ध रत्न, धर्म रत्न र संघ रत्न नै हुन् । यी रत्नहरू भन्दा उच्च श्रेणीको रत्न संसारमा अरु कुनै रत्न छैनन् । यी रत्नहरूका सत्य प्रभावबाट मेरो कल्याण होस् । बुद्ध-धर्म जसले दुःख, दुःखको उत्पत्ति, दुःख निरोध र दुःख निरोध हुने आर्य अष्टांगिक मार्गलाई देखाई संसार सागरबाट पार हुने बाटो देखाएको छ, त्यसैको शरण जानु नै उत्तम शरण हुन्छ । यही शरणमा गएर नै सबै प्रकारका दुःखहरूबाट प्राणीहरू मुक्त हुन्छन् । अन्धविश्वास रहित, निर्वाण मार्गमा ज्ञानी, जन्म र मरण रहित समस्त प्रकारका तृष्णा मुक्त भइ सकेका मानिस नै उत्तम पुरुष मानिन्छ ।

म आफ्नो जीवन पर्यन्त संघको शरणमा जान्छु ।

ये च संघा अतीता च, ये च संघा अनागता ।

पच्चुप्पन्ना च ये संघा, अहं वन्दामि सब्बदा ॥

पहिले हुनु भएका संघहरूलाई, पछि हुने संघहरूलाई र अहिलेका संघहरूलाई पनि म शीर कुक्याइकन वन्दना गर्दछु ।

नत्थि मे सरणं अब्भं, संघो मे सरणं वरं ।

एतेन सच्च वज्जेन, होतु मे जय मंगलं ।

भिक्षु संघ बाहेक अरु कुनै मेरो शरण छैन । यही नै मेरो उत्तम शरण हो । यस सत्य वचनबाट मलाई जय मंगल होस् ।

उत्तमङ्गलं वंदेहं, संघं च त्रिविधुत्तमं ।
 संघे यो खलितो दोसो, संघो खमतु तं ममं ॥
 संघं जीवित परियन्तं, सरणं गच्छामि ॥

पाप र मलबाट रहित, मन, वाणी तथा काय यी तीनीं प्रका-
 रबाट उत्तम र पवित्र हुनु भएका संघहरूलाई म शिरसा वन्दना गर्छु ।
 यदि अज्ञानताबश संघ प्रति मबाट कुनै अपराध हुन गएको भए संघ
 मलाई क्षमा गर्नु होस् ।

म जीवन भर संघको सरणमा जान्छु ।
 संघो विसुद्धो वर दक्खिण्यो,
 सन्तिन्दियो सब्बमलप्पहीणो ।
 गुणेहि नेकेहि समिद्धिपत्तो,
 अनासवो तं पणमामि संघं ॥

जुन संघ विशुद्ध र श्रेष्ठ दानका पात्र हुन्, जसका इन्द्रियहरू
 शान्त छन् । सबै प्रकारको मल विक्षेप, आवरणबाट रहित तथा अनेक
 प्रकारका अनन्य गुणबाट विभूषित, आश्रव (तृष्णा) रहित हुनु भएका
 संघ, म त्यही संघलाई प्रणाम गर्दछु ।

पूजा-विधि

जल-पूजा

अधिवासेतु नो भन्ते, पानीयं • उपनामितं ।

अनुकम्पं उपादाय, पतिगण्हातु मुत्तमं ॥

भो भगवान् परिशुद्ध पिउने पानी चढाई सके, स्वीकार गर्नु होस् । मेरो ऊपर दवा र अनुकम्पा राखी भोजन ग्रहण गर्नु होस् ।

पुष्प-पूजा

वष्ण गन्ध गुणोपेतं, एतं कुसुम सन्तति ।

पूजयामि मुनिन्दस्स, सिरीपादो सरोरूहे ॥

पूजेमि बुद्धं कुसुमेन नेन, पुञ्ज्रेन मेतेन च होतु मोक्खं ।

पुष्पं मिलायाति यथा इदम्मे, कायो तथा याति विनासभावं ॥

वर्ण र सुगन्धले युक्त भएको यो पुष्पले मुनिन्द्र भगवान् बुद्धको चरणमा पूजा गरे । यस पुष्पले मलाई निर्वाण प्राप्त होस् । यो फूल सुकेर गए जस्तै यो मेरो शरीर पनि छिन्न भिन्न भएर नाश हुनेछ ।

धूप-पूजा

गन्ध सम्भार युत्तेन, धूपेनाहं सुगन्धिना ।

पूजये पूजनेयन्तं, पूजा भाजनमुत्तमं ॥

पूजा गर्नलाई उत्तम पात्र हुनु भएका पूज्य भगवान् बुद्धमा म सुगन्ध युक्त धूप पूजा गर्छु ।

प्रदीप-पूजा

घनसारप्पदित्तेन, दीपेन तमघंसिना ।
तिलोक दीपं सम्बुद्धं, पूजयामि तमोनुदं ॥

त्रिलोकका प्रकाशं हनु भएका सम्यक् सम्बुद्धमा म अन्धकार
नाश गर्ने यो बत्ती पूजा गर्छुं ।

खाद्य-पूजा

अधिवासेतु नो भन्ते, खज्जकं उपनामितं ।
अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातुमुत्तमं ॥

भगवान्, मैले विभिन्न प्रकारको खाद्य चढाएँ, अनुकम्पा राखी
स्वीकार गर्नुं होस् ।

फल-फूल पूजा

अधिवासेतु नो भन्ते, फलानि उपनामितं ।
अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातुमुत्तमं ॥

भगवान्, मैले विभिन्न प्रकारको फलफूल चढाएँ, अनुकम्पा
राखी स्वीकार गर्नुं होस् ।

भोजन-पूजा

अधिवासेतु नो भन्ते, भोजनं उपनामितं ।
अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातुमुत्तमं ॥

भगवान्, मैले भोजन चढाएँ, कृपागरी भोजन स्वीकार गर्नुं
होस् ।

चैत्य-पूजा

वन्दामि चैतियं सब्बं, सब्ब ठानेसु पतिट्ठितं ।
सारीरिक धातु महाबोधिं, बुद्धरूपं सकलं सदा ॥

सबै ठाउँमा प्रतिष्ठित गरी राखेको सर्वज्ञ धातु भएको पवित्र चैत्यलाई, जुन वृक्ष मुनि बुद्धले बुद्धत्व प्राप्त गर्नु भएको थियो त्यस महाबोधिवृक्षलाई र सम्पूर्ण बुद्धको प्रति रूपलाई पनि मेरो सदा संबंदा वन्दना छ ।

क्षमा-याचना

कायन वाचा चित्तेन, पमादेन मया कतं ।
अच्चयं खम मे भन्ते, भूरिपञ्चो तथागत ॥

प्रमादवश काय, वाक र चित्तद्वारा मैले केही अपराध गरेको छ भने, गम्भीर प्रज्ञा हुनु भएका तथागतबाट मलाई क्षमा प्रदान होस् ।

आशिका

इमाय बुद्ध पूजाय, कताय सुद्ध चेतसा ।
चिरं तिट्ठतु सदम्मो, लोको होतु सुखीसदा ॥

शुद्ध चित्तले गरेको यो बुद्ध-पूजाको प्रभावबाट सदमं चिर-स्थायी र सबै लोकवासीहरू सुखी रहोस् ।

इमाय बुद्ध पूजाय, यं पुञ्जं पमुतं मया ।
सब्बं तं अनुमोदित्वा, सब्बेपि तुट्ठमानसा ॥

यो बुद्धपूजा द्वारा मैले जे जति पुण्य प्राप्त गरेँ, ती सबै

पुण्य सकल प्राणीहरूको निमित्त अनुमोदन गरि दिए । सबै प्राणीहरू प्रसन्न होस् ।

पुरेत्वा दान सीलादि, सब्बापि दसपारमी ।
पत्वा यत्थिच्छित्तं बोधिं, फुसन्तु अमतं पदं ॥

दान शीलादि दशपारमिता सबै पूर्ण गरी आफनो इच्छानुसार
उत्तम सम्बोधि प्राप्त गरी निर्वाण सुख अनुभव गर्न पाइयोस् ।

प्रतिपत्ति-पूजा

इमाय धम्मानुधम्मं पटिपत्तिया बुद्धं पूजेमि ।
इमाय धम्मानुधम्मं पटिपत्तिया धम्मं पूजेमि ।
इमाय धम्मानुधम्मं पटिपत्तिया संघं पूजेमि ॥

म यो धर्माचरणद्वारा बुद्धलाई पूजा गर्छु ।

म यो धर्माचरणद्वारा धर्मलाई पूजा गर्छु ।

म यो धर्माचरणद्वारा संघलाई पूजा गर्छु ।

अद्धा इमाय पटिपत्तिया जाति जरा व्याधि मरणम्हा
परिमुच्चिस्सामि ।

यस धर्माचरणद्वारा अवश्य नै म जन्म, जरा, व्याधि र मरणबाट
शुक्त हुनेछु ।

इमिना पुञ्ज कम्मेन, मामे वाल समागमो ।

सतं समागमो होतु, यावनिब्बान पत्तिया ॥

यस पुण्यको प्रभावबाट बाल-मूर्ख जनहरूको संगत गर्न नपरोस् ।

निर्वाणपद नपुगेसम्म सत्पुरुषहरूको संगत गर्न पाओस् ।

इदम्मे पुञ्जं आसववखया वहं होतु ।

इदम्मे पुञ्जं निब्बानस्स पच्चयो होतु ॥

इदम्मे पुञ्जं सब्बेसत्ता सुखिता भवन्तु ॥

यस पुण्यको प्रभावले मेरो आश्रव क्षय होस् ।

यस पुण्यको प्रभावले मेरो निर्वाणका लागि हेतु प्राप्त होस् ।

यस पुण्यको प्रभावले सकल सत्त्व प्राणीहरू सुखी होस् ।

धातु-स्तूप-वन्दना

एको थूपो राजगहे,

एको वेसालिया पुरे ।

एको कपिलवत्थुस्मि,

एको च अल्लकप्पके ॥

एकोसी रामगामस्मि,

एको च वेठदीपके ।

एका पावेय्यकेमल्ले,

एको च कुसीनारके ॥

एते अट्ट महाथूपा,

जम्बूदीपे पतिट्टिता ।

पूजिता नर देवेहि,

तेपि वन्दामि सब्बदा ॥

भावाथं- उत्तर भारतको राजगृह, वैशाली, (=मज्झिमपुर) नेपालको कपिलवस्तु (=तौलिहवा), अलकप्प, नेपालको रामग्राम (बेवदह), वेठदीपे, पावेद्यक (=पावा चन्द कर्मार पुत्रको गाउँ, मल्लराज्य) र कुशीनगर यी आठ ठाउँमा आठवटा महाचैत्य जम्बुदीपमा प्रतिष्ठित गरी राखेका थिए । देव मनुष्यहरूले पूजा-मानन गरी राखेका ती आठ महाचैत्यलाई पनि मेरो सदा सर्वदा वन्दना छ ।

भगवान बुद्ध परिनिर्वाण भए पछि उहाँको अस्तित्वात्तु द्रोणाचार्य ब्राह्मणद्वारा आठ देशका महाराजाहरूलाई एक-एक हिस्सा गरि वितरित गरिदिए । अनि राजाहरूले आफ्नो देशमा लगी धातुनिधान गरी महाचैत्य बनाएका थिए ।

बुद्ध भक्त दरीद्र हुन्न

एक समय भगवान बुद्ध राजगृहको वेलुवन कलन्दक निवासमा विहार गरी रहनु भएको थियो ।

उनी भगवानबाट भिक्षुहरूलाई आमन्त्रित गर्नु भयो ।

“भिक्षुहरू हो !”

“भदन्त ।” भनेर ती भिक्षुहरूले भगवानलाई उत्तर दिए ।

भगवानले भन्नु भयो- “भिक्षुहरू हो ! पूर्वकालमा यही राजगृहमा निम्न कुलको एक दुःखी गरीब पुरुष बस्दथ्यो ।

त्यो बुद्धप्रति उपदिष्ट (शिक्षित) र धर्म-विनयमा बढो श्रद्धा भक्ती राख्दथ्यो । उसले शील र विद्या अनि त्याग र प्रज्ञा विषयमा

अभ्यास गरे । यसको फलस्वरूप, मनुष्य शरीर छोडेर अर्थात् मृत्यु भए पछि त्यो त्रायस्त्रिंश देवलोकमा उत्पन्न भए । त्यहाँको सुख भोगको अनुभव गरे । उसमा अरू देवताहरूको वर्ण र यश भन्दा कैयौं गुण बढी वर्ण र यश थियो ।

भिक्षुहरू हो ! उसको देव ऐश्वर्य सम्पत्ति बढेकोले त्रायस्त्रिंश देवताहरू सहन नसकेर उसको खीसी गर्दथे । बडो आश्चर्य ! बडो अद्भुत हो !! यी देवपुत्र आफू मनुष्य-जन्ममा एक नीच कुलको दुःखी र गरीब पुरुष थियो । शरीर छोडेर मरेर गए पछि त्रायस्त्रिंश देवलोकमा जन्मेर त्यहाँको सुख सम्पत्ति प्राप्त गर्‍यो । त्यसलाई अरू देवताहरूको यश र वर्ण भन्दा कैयौं गुणा बढता यस वर्ण भएको हुनाले देवलोकमा छलवल मर्‍यो ।

भिक्षुहरू हो ! अनि देवराज इन्द्रले त्रायस्त्रिंश देवलोकमा सबै देवताहरूलाई आमन्त्रित गरे । मारिप ! तपाईंहरू यी देवपुत्र प्रति रीस राग नगनुं होस् । आफ्नो मनुष्य जन्ममा यस देवपुत्रले बुद्ध-धर्म प्रति उपदिष्ट (= शिक्षित) भएर धर्म-विनयमा बडो श्रद्धा र भक्ति राखेको थियो । उसले शील, समाधि र ज्ञानको अभ्यास गरे । यसैको फलद्वारा शरीर छोडेर मृत्यु हुँदा यिनी त्रायस्त्रिंश देवलोकमा जन्म लिन आए । त्यसलाई सुगतिको सुखमय भोग गर्न पायो । यिनको अरू देवताहरूको यश र वर्ण भन्दा दश गुणा प्रभुत्व बढेका थियो ।

भिक्षुहरू हो ! त्रायस्त्रिंश देवताहरूलाई सम्झाई-बुझाई शक्र देवराज इन्द्रले गाथाद्वारा उपदेश दिए ।

बुद्ध प्रति जसको अचल श्रद्धा हुन्छ र जो धर्ममा सुप्रतिष्ठित हुन्छ । जसको शील परिशुद्ध हुन्छ, उनीलाई विद्वान पण्डितहरू प्रशंसा गर्दछन् ।

संघमा जसको श्रद्धा र भक्ती हुन्छ, जसको विचार स्वच्छ सरल हुन्छ, त्यस्तोलाई दरिद्र भन्न सक्ने । बरु त्यस्तोलाई जीवन सार्थक भनिन्छ । त्यसकारण पण्डित ज्ञानीहरू श्रद्धा, शील, प्रसन्नता र धर्म-दर्शनमा लाग्नु पर्छ । बुद्धको उपदेशलाई याद राख्दै रहनु नै मनुष्य जीवन र देव जीवनमा परम सुखदायक हुन्छ ।

(दलिदमुत्त, संयुक्त निकाय)

सद्धर्मको लोप हुने कारणहरू

यस्तो मैले सुनें ।

एक समय भगवान श्रावस्तीमा अनाथपिण्डक महाजनले बनाई दिएको जेतवन महाविहारमा विहार गरी रहनु भएका थिए ।

अनि, आयुष्मान महाकाश्यप जहाँ भगवान बुद्ध बस्नु भएको थियो, त्यहाँ गई भगवानलाई अभिवादन गरेर एक छेउमा बसे ।

एकातिर बस्ने आयुष्मान महाकाश्यपले भगवानसंग सोधे—

भन्ते ! के हेतु, के प्रत्यय हो पहिले अरुप शिक्षापद थियो, तर (त्यतिले पनि) धेरै जनहरूले अहंत पद पाए । भन्ते ! यो के हेतु हो, के प्रत्यय हो ? अहिले धेरै शिक्षापद बढेका छन्, तर कम अहंत पदमा प्रतिष्ठित हुन्छन् ।

काश्यप ! यस्तै हुने हो— सत्त्व प्राणीहरूको नैतिकता हीन भयो

भने सद्धर्मं क्षयं हुंदै गयो भने अधिक शिक्षापद आवश्यक हुने हुन्छ ।
धोरै भिक्षुहरू अहंतपदमा प्रतिष्ठित हुन्छन् ।

काश्यप जबसम्म सद्धर्मं लोप हुदैन, तबसम्म अरु कुनै असत् धर्म उत्पत्ति हुन्दैन । जब अरु असत् धर्म उत्पत्ति भएर फैलिन्दै गयो भने सद्धर्मं लोप भएर जान्छ ।

काश्यप ! जहासम्म सक्कली सुवर्णं लोप हुन्न, तब सम्म नक्कली सुवर्णं तैयार हुन सक्तैन । त्यसको मूल्य हुन्दैन ।

काश्यप ! पृथ्वीधातु सद्धर्मलाई लुप्त गर्दैन, न आपो धातु, न तेजो धातु, न वायु धातु सद्धर्मलाई लुप्त गर्दछ । मूर्खहरू जब उत्पन्न हुन्छ, अनि सद्धर्मं लुप्त गरी दिन्छ । जस्तो कि अधिक बोझा राखेको नौका डुबेर जान्छ, त्यसरी नै धर्मं डुबेर जान्छ ।

काश्यप ! यस्तै पाँच कारणहरू छन्, जुन कारणबाट सद्धर्मं नष्ट भएर लुप्त हुनेछ । ती कुन कुन कारण हुन् ?

१. काश्यप ! भिक्षु, भिक्षुणी, उपासक र उपासिकाहरू बुद्ध प्रति गौरव गर्दैन, उसको ख्याल राख्दैन ।
२. धर्मं प्रति गौरव र ख्याल राख्दैन ।
३. संघ प्रति गौरव र ख्याल राख्दैन ।
४. शिक्षा प्रति गौरव र ख्याल राख्दैन ।
५. समाधि प्रति गौरव र ख्याल राख्दैन ।

काश्यप ! यही पाँच कारणले सद्धर्मं नष्ट भएर लुप्त हुन्छ ।

धर्मं क्षीण र लुप्त हुने यही पाँच कारणहरू हुन् ।

(सद्धम्मपतिरूपक सुत्त)

लेखकको प्रकाशित पुस्तकहरू

१. महास्वप्न जातक (नेपाल भाषा)
२. मणिचूड जातक "
३. बौद्ध स्तोत्र "
४. त्रिरत्न गुण (नेपाली भाषा)
५. बौद्ध पद्धति "
६. आटानाटोय सूत्र "
७. निर्धनता नै पापको मूल हो "
८. सोह्र महास्वप्नको फल "
९. धर्मचक्र सूत्र "
१०. त्यागमय गृहस्थ जीवन "
११. पूजा-विधि "

Dhamma.Digital

मुद्रक :

शाक्य प्रेस

ओमबहाल टोल, काठमाडौं

फोन : १३६०४